A Rajk-per

Egy koncepciós per anatómiája

Kompetenciaterület:
Szociális, életviteli és környezeti kompetencia

12. évfolyam

Programcsomag:
Polgár a demokráciában

A modul szerzője: Szekszárdi Júlia

MODULLEÍRÁS

Ajánlott korosztály	17-18 évesek
Ajánlott időkeret	2 × 45 perc
A modul közvetlen célja	A Rajk-per példáján keresztül megismertetni a diákokkal az ötvenes években zajló koncepciós perek természetrajzát, bemutatni ezek beépülését a diktatúra hatalomgyakorlásának eszköztárába
A modul témái, tartalma	Témák: Társadalom – politika, hatalom; konfliktus – dilemmahelyzet, agresszió; világkép – hit, értékek; társadalmi nyilvánosság – sajtó, propaganda, manipuláció; erkölcs és jog – szabályozás, döntés; személyiségek Tartalom: A sztálini kirakatperek általános jellemzői. A Rajk-per közvetlen előzményei és eseménytörténete. A per legfontosabb szereplői. Alternatív koncepciók. A koncepciós színjáték előkészítése, a forgatókönyv megírása. Miért vállalta Rajk a vádlott szerepét?
Megelőző tapasztalat	Spanyol polgárháború, antifasiszta egységfront; hidegháború; a kommunisták hatalomátvétele; kékcédulás választások; a fordulat éve; személyi kultusz (Sztálin és Rákosi); Tito és Sztálin kapcsolatának megromlása
Ajánlott továbbhaladási irány	Rajk rehabilitációja; 1956
A kompetenciafejlesztés fókuszai	Önismerettel összefüggő kompetenciák: identitás, hitelesség A szociális kompetenciákhoz szükséges kognitív készségek: információkezelés, problémaazonosítás, kritikai gondolkodás
Kapcsolódási pontok	A NAT-hoz: Ember és társadalom; Művészetek
	Tantárgyakhoz: történelem; társadalomismeret; médiaismeret
	Modulokhoz: Diktátorok görbe tükre; Kékcédulás választások;, A fordulat éve; Azok az ötvenes évek!; Mikor szakad el a cérna?; 1956
Támogató rendszer	Magyarország 1949-1953: http://www.rev.hu/sulinet45/ora1/index.htm Faludy György: *Pokolbéli víg napjaim*. Magyar Világ Kiadó Kft. Budapest, 1989. 258–264. o. Hajdu Tibor: *A Rajk-per háttere és fázisai*. Társadalmi Szemle, 1992. 11. sz. 17–36. o. Karinthy Ferenc: *Szégyen*. In: Uő: *Magyar történet*, K.u. K. Kiadó, 2003. 176–185. o. Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1977. 443–445, 453–455. o. Bacsó Péter *A tanú* című filmje www.wikipedia.hu

Bevezető gondolatok

Ennek a két tanórás modulnak a keretében a sztálini kirakatperek hazai változatán keresztül a koncepciós per jellemzőinek bemutatására lehet vállalkozni. Bacsó Péter *A tanú* című filmszatírája igen jól érzékelteti a kor hangulatát, jellegzetes hatalmi játszmáit, a propagandagépezet működését. Dániel Zoltán előképe Rajk László, Virág elvtárs maga a rettegett ÁVH-főnök: Péter Gábor, Bástya elvtárs pedig a korabeli honvédelmi miniszter: Farkas Mihály. A titokzatos „vezér", akire csak homályos utalások történnek, de a háttérben jól érzékelhetően mindvégig jelen van, maga Rákosi Mátyás. Bármennyire abszurdnak is tűnnek a film történései, ezek előzményei a korukbeli dokumentumokban fellelhetők. Valóban színjáték volt a per, amelyet gondosan előkészítettek, megrendeztek (menetközben kézi vezérléssel irányítottak), propaganda eszközökkel felerősítettek, és amelynek végeztével halálos ítéleteket hoztak, embereket akasztottak fel, családokat tettek tönkre.
Rajk László példáján keresztül szemléltethető egy a saját ügye iránt minden áldozatra kész ember, akinek elkötelezettsége, elvhűsége tiszteletre méltó. Saját meggyőződése, hite alapján, a forradalmi etika szabályai szerint viselkedik, s cselekedetei csak az adott kor kontextusába helyezve érthetők meg. Tetteiben egyértelműen megmutatkozik az etikus viselkedés szándéka. Éppen népszerűsége, karizmatikus személyisége, tetteinek hitelessége tette alkalmassá arra, hogy eljátszassák vele a koncepciós színjáték fővádlottjának szerepét. A modul feldolgozása során felmerülő kulcskérdés, hogy ez a művelt, a hatalmi játszmák kulisszái mögé látó, a köz- és magánéletben is sikeres ember vajon miért vállalta a ráosztott és halálba vezető szerepet. Vajon elhitte, hogy mindez csak látszat, az ítéletet valójában nem fogják végrehajtani? Kötötte a pártfegyelem? Úgy érezte, hogy nincs esélye a védekezésre, mindenképpen áldozatot csinálnak belőle? Ezekre a kérdésekre nincs egyértelmű válasz, a rendelkezésre álló dokumentumok alapján ki-ki megalkothatja saját elképzelését Rajk tettének motívumairól, és felfedezheti azokat az értékeket, amelyeket az ő emblematikussá váló személyisége hordoz. Lényeges, hogy a tanulóknak lehetőségük legyen a dokumentumok, szemelvények alapján önállóan véleményt alkotni, a véleményt ütköztetni. A tanár semmiképpen se sugalljon a kérdéskörben „elvárt választ". Lehet az ügyről saját véleménye, amit alkalmasint közölnie is kell a diákjaival, de engedjen szabad teret az ő gondolataiknak, segítse megalapozottá tenni, kiérlelni az egyéni véleményeket.

Az interneten rendkívül sok és izgalmas anyag található a témával kapcsolatban, ahol alkalom nyílhat az események különböző szereplők szemszögéből történő áttekintésére, illetve eredeti dokumentumok (például a vádirat) elemzésére. A koncepciós perekről általában érdemes önálló projektet is szervezni, szakköri vagy, klubfoglalkozáson feldolgozni a kérdéskört. Ezekben az esetekben akár történelmi példák is gyűjtethetők (Néro keresztényüldözése, az inkvizíció boszorkányperei; Jean d'Arc története, a Dreyfus-per, ; a hazai történelemből Hunyadi László kivégzése, felségárulási perek a XVI. században, tiszaeszlári vérvád stb). De elemezhetők a Rajk-perrel egy időben más szocialista országokban megrendezett hasonló perek is. Filmek iránt különösen érdeklődő osztályokban Bacsó Péter filmje összehasonlítható Andrzej Wajda Márványember című filmjével, amelynek a központjában egy hasonló koncepciós per áll. Projekttéma lehet még – többek között – Rajk László és Nagy Imre perének összehasonlítása is.

Módszertani ajánlás

Az órát megelőzően sor kerül Bacsó Péter A tanú című filmjének megtekintésére, a feldolgozás ugyanis feltételezi a film ismeretét.
A foglalkozás megtartható két összefüggő órában, de a feldolgozás megoldható különböző napokon is. Szerencsés azonban, ha a két óra között nem telik el túl hosszú idő. Ha mégis így történik, a két óra közötti időszak felhasználható a témával kapcsolatos anyag gyűjtésére, eredeti források önálló vagy kiscsoportos feldolgozására. Persze csak abban az esetben, ha az evvel megbízott, illetve erre vállalkozó tanulókat valóban mélyebben érinti, érdekli a téma.

Az adott tanulócsoport felkészültségének, érdeklődésének, érettségének megfelelően különböző mélységig lehet eljutni a téma feldolgozása során. Javasoljuk a Bacsó-film előzetes megtekintését (a VHS-, illetve a DVD -változat már kereskedelmi forgalomban is hozzáférhető), és a ráhangoló szakaszban meghallgatni a spontán reakciókat. A feldolgozás során célszerű visszautalni az egyes jelenetekre, illetve lehetőséget adni a tanulóknak, hogy felfedezzék a kapcsolatot a valóság és a film olykor abszurdnak tűnő részletei között (pl. a tanúszerepre való felkészítés, a vádirat kiagyalása, a bebörtönzött nyilas „felhasználása”, a telefonon történő kézi vezérlés a tárgyalás során stb.).
Fontos, hogy a gyerekek tisztában legyenek az adott kor hazai és nemzetközi eseményeivel. Magyarázatot kapjanak arra, hogy mit jelentett a magyarság számára a”fordulat éve”, milyen külső támogatással juthatott ilyen korlátlan uralomhoz Rákosi Mátyás és köre stb. A problémakör iránt érdeklődő, vitára kész és képes osztályoknál megvizsgálható, hogy a jelenlegi információs technológia és a széleskörű nyilvánosság milyen értelemben segíti, illetve korlátozza a diktatórikus hatalmi törekvéseket. Mindenképpen fel kell hívni a diákok figyelmét arra, hogy a demokrácia, a működőképes jogállam, az emberi jogok garantálása, a valódi társadalmi nyilvánosság jelenthet csak védelmet a napjainkban is létező gátlástalan hatalmi törekvésekkel szemben.

Mivel a feldolgozás csoportmunkában történik, mindenképpen mobil bútorzatra van szükség. A csoportok a tanár által meghatározott létszámúak, és a diákok szabad választása alapján szerveződnek.
Az említett film egyes részleteinek bejátszására az óra során is sor kerülhet, ezért szükség lehet video- vagy DVD- lejátszóra. Ezen kívül a poszter- és tablókészítéshez szükséges eszközök (csomagolópapír, papírcsíkok, vastag filctollak, papírragasztó, ragasztógyurma) használatára kell számítani.
A foglalkozás eredményesnek nevezhető, ha a tanulók elgondolkodnak a témán, és törekednek saját megalapozott véleményük kialakítására és felülvizsgálatára,. A záró szakaszban az egyes csoportok bemutatóit a többi csoport értékeli. Mivel ebben az esetben nincs konkrét számon kérhető tananyag, osztályzásra nincs szükség.

A modul mellékletei

Tanári segédletek

P1 – Megoldó kulcs. Válaszok a D3 melléklet kérdéseire
P2 – Háttértanulmány a Rajk-perről

Tanulói segédletek

D1 – Ismétlő kérdések. Feladatkártyák. Minden kártyából darabra van szükség.
D2 – A koncepciós perek általános jellemzői. Szemelvények. A szemelvényekből annyi példányra van szükség, ahányan az egyes csoportokban dolgoznak vele.
D3 – A koncepciós perek általános jellemzői. Feladatkártyák. Minden feladatkártyából egy darabra van szükség.
D4 – A Rajk-per története. Eseménykártyák. A mellékletet egy példányban kell lemásolni, és az óra megkezdése előtt csíkokra kell vágni.
D5 – Ki kicsoda? A Rajk-ügy főbb szereplői. A mellékletből minden tanuló számára készíteni kell egy-egy példányt.
D6 – A koncepció formálódása. Háromfajta szöveg kérdésekkel. Mindegyik fajta szövegből annyi példányra van szükség, ahányan az adott csoportban dolgoznak vele.
D7 – Vajon miért vállalta Rajk a vádlott szerepét? Alternatív gondolatok. Valamennyi gondolatból egy-egy példányra van szükség.